

19/2/A/2014

POSTANOWIENIE
z dnia 11 lutego 2014 r.
Sygn. akt S 2/14

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Leon Kieres – przewodniczący
Maria Gintowt-Jankowicz
Mirosław Granat
Teresa Liszcz
Małgorzata Pyziak-Szafnicka – sprawozdawca,

w związku z wyrokiem z dnia 21 stycznia 2014 r. (sygn. SK 5/12, Dz. U. poz. 135),

p o s t a n a w i a:

w trybie art. 4 ust. 2 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643, z 2000 r. Nr 48, poz. 552 i Nr 53, poz. 638, z 2001 r. Nr 98, poz. 1070, z 2005 r. Nr 169, poz. 1417, z 2009 r. Nr 56, poz. 459 i Nr 178, poz. 1375, z 2010 r. Nr 182, poz. 1228 i Nr 197, poz. 1307 oraz z 2011 r. Nr 112, poz. 654) przedstawić Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej uwagi dotyczące niezbędności podjęcia działań ustawodawczych, zmierzających do usunięcia nieprawidłowości w postępowaniach karnych, w których osoby małoletnie, pokrzywdzone w wyniku przestępstwa jednego z rodziców lub obojga z rodziców, reprezentowane są przez kuratora ustanowionego przez sąd opiekuńczy.

UZASADNIENIE

1. W wyroku z 21 stycznia 2014 r. Trybunał Konstytucyjny orzekł o zgodności art. 51 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, ze zm.) w związku z art. 98 § 2 pkt 2 w związku z art. 98 § 3 w związku z art. 99 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2012 r. poz. 788, ze zm.; dalej: k.r.o. lub kodeks rodzinny i opiekuńczy) w zakresie, w jakim wyłączają one możliwość wykonywania przez jedno z rodziców małoletniego – działającego w charakterze przedstawiciela ustawowego – praw tego małoletniego jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym prowadzonym przeciwko drugiemu z jego rodziców i wprowadzają obowiązek ustanowienia w tym celu kuratora, z art. 47 w związku z art. 51 ust. 1, z art. 48 ust. 2 w związku z art. 32 ust. 1 i z art. 72 ust. 1 Konstytucji. W wyroku tym Trybunał uznał też, że zaskarżone przepisy nie są niezgodne z art. 45 ust. 1 w związku z art. 32 ust. 1 i z art. 72 ust. 3 Konstytucji oraz na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643 ze zm.; dalej: ustawa o TK) umorzył postępowanie w pozostałym zakresie.

Przedmiotem oceny Trybunału w sprawie o sygn. SK 5/12 były zasady ustanowienia kuratora – celem wykonywania praw małoletniego pokrzywdzonego przestępstwem w postępowaniu karnym – w sytuacji gdy oskarżonym o popełnienie takiego przestępstwa na niekorzyść małoletniego jest jedno z jego rodziców. Trybunał uznał, że tylko wprowadzenie kuratora, jako obiektywnego reprezentanta dziecka w postępowaniu karnym, minimalizuje niebezpieczeństwo konfliktu pomiędzy interesem jednego z rodziców, chcącego reprezentować dziecko w procesie toczącym się przeciwko drugiemu z rodziców, a interesem

dziecka. Stwarza też gwarancję podejmowania możliwie najbardziej obiektywnych decyzji co do wykonywania praw takiego małoletniego jako pokrzywdzonego.

2. Kuratela – ze względu na funkcje, które ma spełniać – jest instytucją niejednorodną. Stąd też sąd opiekuńczy ma szeroką autonomię, jeżeli chodzi o wyznaczanie kuratorem wybranej przez siebie osoby, jeżeli tylko mieści się to w granicach wskazanych w art. 148 w związku z art. 178 § 2 k.r.o. Dotyczy to także postępowań, w których kurator występowałby w imieniu dziecka w sprawach, w których oskarżonym o przestępstwo przeciwko niemu jest jedno z jego rodziców. Obecnie obowiązujące przepisy nie nakładają na sąd obowiązku wyznaczania w takich sprawach na kuratorów osób legitymujących się odpowiednim przeszkoleniem, pozostawiając sądowi ocenę tego, czy dana osoba będzie prawidłowo wypełniała obowiązki kuratora. Stanowić może to – w określonych wypadkach – zagrożenie dla realizacji interesów osób małoletnich w postępowaniach karnych, a więc także potencjalne naruszenie ich konstytucyjnych praw i wolności.

3. W toku postępowania w sprawie Rzecznik Praw Dziecka – w piśmie z 21 listopada 2013 r. – przekazał Trybunałowi informację, że dostrzega nieprawidłowości w postępowaniach sądowych, w których pokrzywdzonymi są osoby małoletnie. W zakresie objętym tym postępowaniem Rzecznik Praw Dziecka wskazał, że znane mu są nieprawidłowości w postępowaniach sądów opiekuńczych polegające na ustanawianiu jako kuratora osoby małoletniej osób nieposiadających wiedzy w zakresie procedury w sprawach karnych (np. pracowników sekretariatu), czego skutkiem była beczynność procesowa, zaniechanie składania wniosków dowodowych czy środków odwoławczych (10 spraw, które trafiły do Rzecznika Praw Dziecka). Rzecznik Praw Dziecka wskazał też, że w dwóch wypadkach ustanowienie przez sąd opiekuńczy kuratora do reprezentowania osoby małoletniej nastąpiło po zakończeniu postępowania karnego. Nie sprecyzował zarazem powodów takiego stanu (np. nie wskazał, czy wynikało to z opieszałości sądów rodzinnych w takich sprawach).

W zakresie czynności podejmowanych przez prokuratury Rzecznik Praw Dziecka stwierdził, że w dwóch znanych mu wypadkach doszło do zaniechania przez prokuratorów złożenia wniosku do sądu opiekuńczego o ustanowienie kuratora dla małoletniego, czego skutkiem był m.in. brak możliwości wstąpienia małoletniego do postępowania jako oskarżyciela posiłkowego, a także zwrócił uwagę na znany mu pojedynczy wypadek braku informowania kuratora wyznaczonego do reprezentowania małoletniego w procesie karnym o terminach wyznaczonych rozpraw przez sąd karny oraz braku pouczenia przez ten sąd kuratora o prawie do przystąpienia w imieniu małoletniego do sprawy w charakterze oskarżyciela posiłkowego.

Wcześniej Rzecznik Praw Dziecka zwracał uwagę na niewłaściwe wywiązywanie się przez kuratorów z ich obowiązków w piśmie do Ministra Sprawiedliwości z 25 maja 2012 r., o sygn. ZSR/500/9/2012/AT.

Na nieprawidłowości działania kuratorów zwracały również uwagę skarżące w sprawie o sygn. SK 5/12. Między innymi opisały w skargach to, że w sprawach, w których pokrzywdzonymi były ich dzieci, powołani przez sąd kuratorzy w toku postępowania karnego okazali się jego biernymi obserwatorami, m.in. nie zaznajamiali się z aktami toczącej się sprawy, nie uczestniczyli w posiedzeniach sądu oraz nie składali środków odwoławczych.

4. W piśmie podsekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości z 19 czerwca 2012 r., sygn. DWMPK-VI-072-1/12/5, stwierdzono, że w 2011 r. z niemal tysiąca osób reprezentujących małoletnich na rozprawach zdecydowaną większość stanowili adwokaci i radcowie prawni oraz kuratorzy sądowi (blisko 60 % spraw). Zdarzało się jednak, że osoby

małoletnie reprezentowane były m.in. przez pracowników sekretariatu sądu (ok. 10% spraw). W piśmie tym wskazano, że Ministerstwo Sprawiedliwości, zdając sobie sprawę z wagi problemu reprezentacji dziecka, zwróciło się do koordynatorów Sieci Pomocy Ofiarom Przestępstw, by ośrodki sieci włączyły się, jako organizacje społeczne współpracujące z adwokatami i radcami prawnymi, do procedury wyznaczania kuratorów procesowych w tego typu sprawach.

Z powyższych informacji wynika, że sposób działania sądów w tego typu sprawach jest niejednolity, choć większość z nich dąży – w interesie małoletniego – do zapewnienia mu możliwie jak najbardziej profesjonalnej reprezentacji w toku postępowania karnego. Nie ma jednak precyzyjnych danych co do liczby osób, które zostały wyznaczone kuratorami sądowymi, mimo braku odpowiedniego przeszkolenia, umożliwiającego prawidłową reprezentację dzieci (zwłaszcza najmłodszych) w sprawach, w których oskarżonym o przestępstwo przeciwko nim było jedno z rodziców.

5. Jak wynika z badań prawnoporównawczych, ponad połowa krajów Unii Europejskiej ma regulacje prawne dotyczące reprezentowania dziecka przed wymiarem sprawiedliwości przez osoby postronne (np. Francja, Belgia, Szwecja – por. D. Drab, *Kilka słów o reprezentacji dziecka w procedurze karnej i cywilnej*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” nr 2/2011, s. 102-103). Za wzorcowy w tym zakresie podawany jest przykład Wielkiej Brytanii. W tym kraju wymaga się, by kuratorzy procesowi byli specjalnie przeszkolonymi pracownikami socjalnymi, mającymi duże doświadczenie w sprawach opiekuńczych oraz niezbędną do reprezentacji dziecka wiedzę teoretyczną. Do zadań kuratora procesowego należy poznanie dziecka i jego sytuacji rodzinnej. Kurator procesowy ma za zadanie reprezentować dziecko podczas procesu sądowego, dbając o jego prawa. Powinien też dbać o przekazanie sądowi woli dziecka oraz własnych rekomendacji dotyczących postępowania w danej sprawie (zob. szerzej K. Dorling, *Ochrona prawna dzieci – ofiar przemocy, zeznających w sprawach karnych i cywilnych w sądach w Wielkiej Brytanii*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” nr 1/2010, s. 27 i n.). W tym systemie prawnym, dzięki specjalnym programom szkoleniowym, pracownicy socjalni wyposażeni zostają więc w niezbędną wiedzę z zakresu prawa i psychologii, co zdecydowanie podnosi ich kompetencje i daje możliwości egzekwowania praw dzieci w postępowaniach. Stosowany przez brytyjski wymiar sprawiedliwości model kuratora procesowego zapewnia więc dziecku szeroką ochronę i służy jego dobru (zob. K. Dorling, *Ochrona prawna dzieci...*, s. 28).

6. W tym samym kierunku zmierza rekomendacja Rady Europy zawarta w wytycznych dotyczących przyjaznego dziecku wymiaru sprawiedliwości (*Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice*), przyjętych przez Komitet Ministrów 17 listopada 2010 r. Rekomendacja, opierająca się m.in. na Konwencji o prawach dziecka, wskazuje na konieczność należytej reprezentacji dziecka i ochrony jego interesów w sytuacjach istniejącego lub możliwego konfliktu pomiędzy dzieckiem i jego rodzicami (por. pkt 42 rekomendacji). Rekomendacja zaleca m.in. prowadzenie specjalistycznych szkoleń dla adwokatów, które mają na celu pogłębienie ich umiejętności rozumienia i komunikacji z dziećmi (zwłaszcza ze względu na ich wiek), a co za tym idzie – dbania o ich dobro w trakcie postępowania sądowego (por. pkt 37 i 39 w związku z pkt 14 i 15 rekomendacji).

7. Zgodnie z art. 4 ust. 2 ustawy o TK, Trybunał przedstawia właściwym organom stanowiącym prawo uwagi o stwierdzonych uchybieniach i lukach w prawie, których usunięcie jest niezbędne dla zapewnienia spójności systemu prawnego Rzeczypospolitej Polskiej.

Trybunał Konstytucyjny uznaje za konieczne wprowadzenie unormowań, które określiłyby kompetencje osób mogących pełnić funkcję procesowego kuratora dziecka w sprawach, gdy – ze względu na konflikt interesów między dzieckiem a jego opiekunami prawnymi – nie może być ono reprezentowane przez tychże opiekunów. Prawo polskie w chwili obecnej przyznaje sądom niezwykle duży margines swobody w zakresie doboru osoby właściwej do reprezentowania małoletniego w postępowaniu sądowym, w tym w postępowaniu karnym. Poza przepisami ogólnymi dotyczącymi wyznaczania opiekuna, stosowanymi odpowiednio do kuratora (art. 178 § 2 k.r.o.), brak jakichkolwiek regulacji stawiających choćby minimalne wymagania w zakresie np. doświadczenia w pracy z dziećmi lub specjalistycznych szkoleń (prawnych i psychologicznych), które musiałyby przejść osoby mające reprezentować dzieci w takich sprawach. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, przepisy ogólne, zawarte w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, nie gwarantują odpowiedniego poziomu reprezentacji małoletniego w toku postępowania sądowego. Konieczne jest unormowanie szczególne wprowadzające wymagania, jakim powinny odpowiadać w tego typu sprawach osoby powołane do sprawowania funkcji kuratora.

8. Na tle sprawy o sygn. SK 5/12 Trybunał Konstytucyjny dostrzegł też problemy pojawiające się w relacji między organami procesowymi (sąd, kurator) a rodzicami sprawującymi bieżącą pieczę nad dzieckiem. Trybunał podkreśla, że w obecnym stanie prawnym obowiązek współdziałania kuratora z tym z rodziców, które uczestniczy w sprawowaniu bieżącej pieczy nad osobą dziecka i w jego wychowaniu, oraz informowania go o przebiegu postępowania może być wyprowadzony z przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (art. 158 w związku z art. 178 § 2 k.r.o.). Obowiązek zapewnienia rodzicom informacji o decyzjach kuratora dotyczących spraw dziecka w toku postępowania spoczywa także *de lege lata* na sądzie opiekuńczym i innych organach władzy publicznej (art. 158 w związku z art. 178 § 2 oraz w związku z art. 100 § 1 k.r.o.). Jednak, ze względu na wskazywane w toku postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym nieprawidłowości w realizacji tych obowiązków przez organy procesowe, niezbędne wydaje się wyraźne przyznanie rodzicom w przepisach oddziału drugiego rozdziału drugiego, działu Ia, tytułu drugiego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego prawa do informacji o przebiegu postępowania dotyczącego ich dziecka, w sytuacji gdy jest ono reprezentowane przez kuratora.

9. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego, niepodjęcie działań legislacyjnych zmierzających do usunięcia opisywanych luk stwarza zagrożenie nienależytej reprezentacji małoletnich przez ustanawianych dla nich kuratorów i może prowadzić do ukształtowania się stałej, powtarzalnej i powszechnej praktyki godzącej w prawa dzieci w postępowaniu sądowym.

Z przedstawionych wyżej powodów Trybunał Konstytucyjny postanowił jak na wstępie.